

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Természetjog és morálfilozófia

Simon József

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

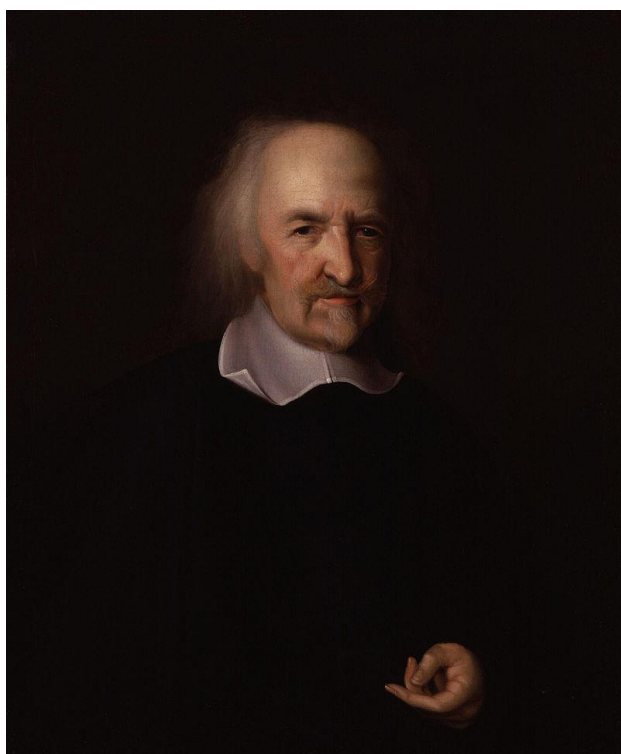
Természetjog és morálfilozófia

5.1 lecke

Hobbes – 1: a szenvedélyek filozófiája és a természetes állapot

A szemelvények forrása:

Thomas Hobbes: *Leviatán: vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*.
Ford. Vámosi Pál, Budapest: Kossuth Kiadó, 2001, I-II. kötet

Thomas Hobbes
John Micheal Wright portréja (1669 körül)
National Portrait Gallery, London

Hobbes politikai és morális nézetei az elméleti filozófia területén megfogalmazott tanításán alapulnak. A politikai normativitás előfeltétele az a leíró jellegű morális pszichológia, mely maga is a megismerés általános koncepciójába illeszkedik. Amikor Hobbes a természetjogi nyelvezetet használja a társadalom analízise során – másként fogalmazva: a Grotius által

kezdeményezett tradícióhoz kapcsolódik –, akkor e hagyományhoz a reduktív jellegű ismeretelmélete alapján artikulált morális pszichológia felől érkezik.

Descartes-tól eltérően Hobbes élesen elutasította a mentális tartalmak szubjektumaként felfogott megismerő én ontológiai tételezését. Hobbes számára mindaz ami létezik anyagi jellegű: az emberi tudat minden sajátossága redukálható az anyagi létezés jellemzőire. Az anyag legfőbb sajátossága a mozgás és ennek kiegészítéseként az anyagi test *tehetetlensége*: egy mozgó test nem képes saját mozgását befolyásolni, egy ilyen beavatkozáshoz mindig egy másik testre van szükség, mely maga is mozog. Ily módon az anyag mozgásának megszüntetése lehetetlen: a látszólag nyugalomban lévő test egy – vagy több – test akadályozó hatása miatt

Hobbes: *Leviatán*, I, 76:

Az érzet oka a külső test vagy tárgy, amely közvetlenül, mint az ízeletés és tapintás esetében, vagy pedig közvetve, mint a látásnál, hallásnál és szaglásnál hatást gyakorol az egyes érzékeknek megfelelő szervekre. Ezt a benyomást az idegek, valamint a test más közvetítő szálai és hártyái tovább vezetik az agyhoz és a szívhez, s itt a szív ellenállását, ellennyomását vagy szabadulási törekvését váltja ki. Mivel ez a törekvés kifelé irányul, nekünk úgy látszik, mintha valami külső dolog volna. Ezt a látszatot vagy képet nevezzük érzetnek [...].

nem mozog, azonban mindig rendelkezik egy belső impulzussal, mely a gátló hatás elvételével ismét mozgásba lendíti a testet. Az emberi megismerés – úgy az affektív, mint ahogyan a mentális világ-reprezentáció szintjén – sem más, mint alapvetően tehetetlen testek mechanikus egymásra hatása. A szenvedélyek

voltaképpen nem mások, mint az érzékszervek afficiálódásakor az idegrendszeren keresztül a szívbe eljutó mechanikus kauzalitás eredményei. A szív önnön tehetetlenségénél fogva ellenállást fejt ki e mozgásra, és a szív ennek eredményeképp létrejött mozgását reprezentáljuk érzékelésként. Ugyanígy: az érzékszervek afficiálódásakor az idegrendszeren keresztül az agyba eljutó mechanikus mozgás ellen az agy önnön anyagi természetéből fakadóan ellenállást fejt ki: az agy illetően létrejött mozgását reprezentáljuk mentális tartalomként. A mentális tartalmak pusztán reprezentációk, és ekként voltaképpen nem léteznek: ami létezik, az az agy mozgása.

Hobbes: *Leviatán*, I, 87:

[Az emberi elme összes képességei] mind **a szavak és a beszéd felfedezéséből** fakadnak. [...] az emberi agyvelőben az érzeten, a gondolatokon és a gondolatmeneten kívül más mozgás nem játszódik le, jóllehet e képességeket a **beszéd** és a módszeresség segítségével olyannyira tökéletesíthetjük, hogy révükön az embert minden más élőlénytől meg lehet különböztetni.

A hobbesi társadalom-elméletnek van még egy nagyon fontos előfeltétele az elméleti filozófiai területén: a nyelv kérdése. A nyelv azt a funkciót tölti be Hobbesnál, hogy a gondolkodást mintegy kiszakítsa eme mechanikus összefüggésből. Akár privát nyelvről – nyelvi jelekről, mint mnemotechnikai ismertetőjegyről –, akár kommunikatív nyelvről – nyelvi jelekről, mint a közlés eszközeiről – van szó, ezek képesek arra, hogy olyan asszociatív láncokat hozzanak létre, melyek kiemelkednek az agy egyébiránt erős

mechanikai működésének szabályszerűségei alól. Az agy mindig fizikai módon, saját anyagi mivoltának törvényszerűségei szerint működik, ám a gondolkodás és a megismerés új perspektíváját nyitja meg a nyelv ama képessége, hogy e mechanikus működést saját szabályai szerint szervezze meg. A nyelv nem pusztán az empirista ismeretelmélet keretein belül létrejött privát mentális tartalmak kifejezése, és nem is a racionalista ismeretelmélet alapján álló univerzális-természetes jelrendszer. A kommunikációban megképződő jelentések többletként adódnak a privát világreprezentációhoz, de ez a többlet „nem éri el” a természetes-univerzális nyelv metafizikai jellegű univerzális szemantikáját.

Az ember – aki természetesen elsősorban ugyanúgy fizikai létező, mint bármely más dolog – rendelkezik egyfajta humán inerciával. E sajátosan az emberre jellemző mozgás és tehetetlenség vitális és animális mozgásokban nyilvánul meg (*Leviatán* 6. fejezet). Minden akarati mozgás voltaképpen animális mozgás, melynek alapjául a képzelet, mint az emberi test humán inerciájának eredménye szolgál. E „kezdeti, kis mozgások”-at, a humán inercia jelenségeit nevezi Hobbes törekvésnek.

Így a nyelvhasználat tudatosságának kérdése is e problémakör felől közelíthető meg. Hobbes nagyra tartja az ember nyelvhasználatnak ama absztrakciós képességét, mely a matematikai definíciók létrehozásában nyilvánul meg a gondolkodás fizikai alapjaival szemben. A matematikai definíció-alkotással szemben a társadalmi nyelvhasználat sokkal nehezebb terület: **az egyetlen esélyt egy társadalmi-morális jellegű természettörvény elméleti kidolgozására csakis a humán inerciából következő öfenntartás struktúrájának felvázolása nyújthatja.**

Az öfenntartás fizikalista megközelítése Hobbes számára eszközt nyújt a társadalomtól absztrahált egyén jellemzésére:

Hobbes: *Leviatán*, I, 168:

Tehát az emberi természetben a viszálykodásnak három fő okát találjuk: először a **versengést** (*Competition*), másodsor a **bizalmatlanságot** (*Diffidence*), harmadszor pedig a **dicsvágyat** (*Glory*).

Az első arra indítja az embert, hogy nyereségért, a második, hogy biztonságért, a harmadik pedig, hogy hírnévért törjön rá másokra. Az első azért alkalmaz erőszakot, hogy uralkodhassék mások személye, felesége és jószágá felett, a második, hogy mindezt megvédje, a harmadik pedig semmiségek, egy szó, egy mosoly, egy eltérő vélemény vagy a lebecsülésnek bármilyen más jele miatt, amely vagy közvetlenül ellene irányul, vagy rossz fényt vet rokonaira barátaira, hazájára, foglalkozására vagy nevére.

A társadalmi nyelvhasználat leírásának kritikai távlatát ugyanis az öfenntartásra irányuló törekvés alapvető elmélete biztosítja. E kompetitív társadalomvízió egyik alapvető pillére a *hatalomra* vonatkozó törekvés, melynek továbbá alapvető

jellemzői a versengés, bizalmatlanság és a dicsvágy.

A hobbesi mű itt még nem haladt előre saját pozitív elméletének kifejtéséhez (ezt a 5.2 és az 5.3 leckékben foglaljuk össze), hanem az

interszjektív módon kialakult szenvedélyek kritikai leírását adja. Hobbes szövegét az teszi érdekessé, hogy a híres megfogalmazás, miszerint az emberek a „mindenki háborúja mindenki ellen” viszonyában állnak egymáshoz a természetes állapotban, interszjektív viszonyok kifinomult ábrázolását implikálja. Az emberek társadalom előtti együttlétének kompetitív aspektusa a hatalom kiterjesztésében nyilvánul meg, míg az ugyanitt fellépő bizalmatlanság a hatalom megtartását célozza. A dicsvágy a humán inercia morális pszichológiájába ágyazza az individuumok egymásra vonatkozó, paradigmaticusan nyelvben kifejezett értékelését. A „mindenki háborúja mindenki ellen” állapotának leírásakor Hobbes mintha nem annyira azt az e tézissel szorosan asszociált képet fejezné ki, miszerint az individuumok egymás *fizikai elpusztítására* törekcsenek, hanem sokkal inkább azon kompetitív jegyek felvázolására törekedne, melyek az a társadalom keretei között jelentkeznek. A hatalom kérdése már itt centrális jelentőségű: „*Aki abban a hírben áll, hogy hatalma van, annak valóban hatalma van*” (Leviatán, 135. o.), vagy: „*hatalom mindaz a tulajdonság – vagy a híre –, amely valaki iránt sokakban szeretetet vagy félelmet ébreszt*” (Leviatán, 136. o.). A társadalom interszjektív terében „*Embertársaink értékelésének külső megnyilvánulását [...] megbecsülésnek vagy lebecsülésnek nevezzük*” (Leviatán, 136. o.). Az ember közösségi cselekedeteinek egyik fő mozgatórugója a dicsvágy, mely az embert arra ösztönzi „*hogy hírnévért törjön rá a másokra*” (Leviatán, 168. o.). A társadalompszichológiai jelenségek teljes mértékben meghatározzák az egyén társadalmi minőségét, amennyiben csak ezen alapul az, hogy „*az ember társadalmi értékét [...] méltóságnak nevezzük*”.

Hobbes leírása az absztrakt társadalmi egyén individuális pszichés állapotairól – e nyers vízió – nem jelenti azt, hogy a mesterségesen létrehozott társadalom normatív módon elvárná e pszichés állapotok létrejöttét. Az absztrakt individuum *tényszerűen* megbecsül bármely cselekedetet, melyet a hatalom jeleként értelmez, még akkor, is, ha eme interpretációnak része a megbecsült cselekedet igazságtalanságának eszméje. De ez nem jelenti azt, hogy a hatalom jeleként értelmezett cselekedetet meg *kell* becsülni a természetes állapot által kikényszerített mesterséges értékrend normativitása szerint. A természetes megbecsülés tényszerű pszichés állapotban megvalósuló értékelő ítélete helytelen módon tulajdonít morális értékeket – igazságtalanságot vagy igazságosságot – a hatalom jeleként felfogott cselekedetnek – ezek ugyanis csak mesterséges körülmények között képesek szert tenni a lényegüket alkotó normatív jellegre. A természetes megbecsülés és ennek másik oldala, a természetes becsvágy „a mindenki háborúja mindenki ellen” állapotának része, ahol az önfenntartás kényszerű univerzalitása nélkülöz minden valódi értelemben vett normatív vonást. Ezért jellemzi civilizálatlanként Hobbes a *Leviatán* 10. fejezetében a kalózkodó és országúti rablók megbecsülését az antik világban.

Kérdések:

1. Mit nevezünk érzetnek Hobbes szerint?
2. Miért funkciót tart fenn Hobbes filozófiája a nyelv számára?
3. Mi jellemzi a természetes állapotot Hobbesnál?

Irodalom:

Ludassy Mária: A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete.
Rubicon 1996 /4-5, 30-33.

Pettit, Philip: *Made with Words. Hobbes on Language, Mind, and Politics*. Princeton-Oxford,
Princeton University Press, 2008.

Raphael, David Daiches: *Hobbes: Morals and Politics*, London-New York, Routledge, 2004.